

FÜTÜHU'l-BÜLDÂN

(فتح البلدان)

Belâzürî'nin

(ö. 279/892-93)

İslâm fetihlerini

ve bu fetihlerden sonra gerçekleştirilen
imar, iskân ve kültürel faaliyetleri
anlatan eseri.

Müellifin günümüze intikal eden iki eserinden biridir. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretiyle başlayan *Fütûhu'l-büldân*'da, bölge ve şehir esasına göre başta Medine olmak üzere yahudilerle meskûn yerlerin, Mekke, Tâif, Tebâle ve Cüreş, Tebük ve çevresi, Necran, Yemen, Uman, Bahreyn ve Yemâme'nin fetihleri anlatılmaktadır. Hz. Ebû Bekir zamanında ortaya çıkan irtidat hareketleri belirtildikten sonra Suriye başkumandanlığına bağlı olarak Dimaşk ve çevresinin, el-Cezîre ve Malatya'nın, Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüüs ile Akdeniz'deki adaların; Irak başkumandanlığına bağlı olarak da Sevâd, İran, Azerbaycan, Orta Asya, Horasan, Mekrân ve Sind bölgelerinin fethi üzerinde durulmaktadır. Eserde ayrıca mahallî divanlardaki kayıtların Rumca ve Pehlevîce yerine Arapça tutulması, kâğıdın İslâm dünyasında kullanılması, yeni kurulan Küfe, Basra ve Bağdat şehirleri, haraç topraklarının durumu, Hz. Ömer'in divan teşkilâtı, mühür, para ve yazı gibi, siyasî ve askerî gelişmeler dışındaki devlet teşkilâtı, ekonomik, sosyal ve kültürel konular müstakil başlıklar halinde ele alınmaktadır.

Belâzürî bu eserinde, savaflara yer vermeksizin bir yerin kimin tarafından ve hangi tarihte fethedildiğine, barış veya savaş yoluyla ele geçirildiğine dair haberleri ve buna bağlı olarak muahedelerle belirlenen toprak vergilerini, bu arada İslâm devleti hâkimiyetine giren gayri müslimlerin ödedikleri cizye miktarlarını zikretmeye bilhassa dikkat etmiştir. Eser ayrıca fetihlerden sonraki imar ve iskân faaliyetlerine, yapılan camilere, çarşılar, açılan kuyulara ve kanallara, inşa edilen köşk ve saraylara, iktâ edilen veya mera haline getirilen topraklara ait haber ve rivayetlere yer vermesiyle de dikkati çekmektedir.

Müellif *Fütûhu'l-büldân*'ı yazarken daha önceki tarihçilerin çoğu zamanımıza ulaşmamış kitaplarından, özellikle Vâkıdî, Yahyâ b. Âdem, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Medâinî, İbn Sa'd ve İbn Hişâm'ın eserlerinden, çeşitli yerleri zi-

yareti sırasında edindiği ve Abbâsî sarayındaki yakın dostlarından aldığı bilgilerden faydalanmıştır. Belâzürî bu haber ve bilgileri rivayet ederken yaygın sened usulüne göre râvilerin isimlerini zikretmekle beraber zaman zaman adlarını vermeden "râvilerin dediklerine göre" ifadesiyle olayları bir bütünlük içerisinde vermeyi tercih etmiştir. Müellif ayrıca hadis ve siyer âlimlerinin rivayetlerini, bunun yanında ülkelerin fetihlerine dair çeşitli sözleri bazan aynen naklettiğini, bazan da diğer rivayetlerle karşılaştırıp doğruyu bulmaya çalıştığını söyleyerek takip ettiği metodu da belirtmiştir.

İslâm fetihleri alanında yazılmış olup günümüze kadar gelebilen eserlerin en eskilerinden biri olan *Fütûhu'l-büldân* meşhur tarihçi Mes'ûdî'nin takdirini kazanmış, Yâkût el-Hamevî de *Mu'cemü'l-büldân*'ı yazarken bu eserden geniş ölçüde faydalanmıştır. Belâzürî bu eseriyle tarih alanında olduğu kadar coğrafya alanında da çok mühim malzeme bırakmıştır. Basra, Küfe, Fustat, Kayrevan gibi yeni şehirlerin kurulması ve bunların planları, ayrıca Arap kabilelerinin çeşitli bölgelere yerleşmesiyle ilgili olarak medeniyet tarihi ve ülkelerin İslâmlaşması açısından çok önemli bilgiler vermiştir.

Fütûhu'l-büldân ilk defa de Goeje tarafından üç bölüm halinde yayımlanmış (Leiden 1863-1866; ikinci baskı 1968), bu baskı esas alınarak daha sonra Kahire'de neşredilmiştir (1319/1901). Frankfurt Arap-İslâm İlimleri Tarihi Enstitüsü de eseri "Islamic Geography" serisinde (42. cilt) ofset olarak yayımlamıştır (Frankfurt 1413/1992). Kitap ayrıca Rıdvân Muhammed Rıdvân (Kahire 1932; ofset olarak Beyrut 1398/1978 ve 1403/1983); Selâhaddin el-Müneccid (I-III, Kahire 1956-1960), Abdullah Enîs et-Tabbâ — Ömer Enîs et-Tabbâ (Beyrut 1957) ve Süheyl Zekkâr (*el-Büldân ve fütûhuhâ ve ahkâmühâ*, Beyrut 1412/1992) tarafından da neşredilmiştir.

Hamaker eseri kısmen Latince'ye (Leiden 1884), P. K. Hitti — F. C. Murgotten *The Origins of the Islamic State* adıyla İngilizce'ye (I-II, New York 1916-1924; Beyrut 1966), O. Rescher bir bölümünü Almanca'ya (Leipzig 1917-1923), Zâkir Kadir Ugan (I-II, İstanbul 1955-1956) ve Mustafa Fayda (Ankara 1987) Türkçe'ye, Azertaş Âzernûş (Tahran 1346 hş./1967) ve Muhammed Tevekkül (Tahran 1367 hş./1988-1989) Farsça'ya tercüme etmişlerdir.

I, 76, 215; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 1209; Osman Ergin, *Abdülaziz Mecdi Tolun*, İstanbul 1942, s. 212; Brockelmann, *GAL*, I, 572; İ. Aşkî Tanık, *Tasavvuf*, İstanbul 1955, tür.yer.; M. M. Sharif, *A History of Muslim Philosophy*, Lahore 1961, I, 398-420; Osman Yahyâ, *Histoire et classification de l'œuvre d'Ibn Arabî*, Damas 1964, I, 205-231; a.mlf., "The New Edition of the Futuhât al-Makkiyya in Cairo and the Political-Religious Reactions Which it Proved From Egypt", yayımlanmamış broşür, İSAM Arşivi; Nihat Keklik, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî: Hayatı ve Çevresi*, İstanbul 1966, s. 6, 140, 163, 170; a.mlf., *Bir Misdak Olarak el-Futuhâtü'l-Mekkiyye*, I-II, Ankara 1991; M. Asin Palacios, *Islam and Divine Comedy*, London 1968, s. 47-51, 154-160; H. Corbin, *Creative Imagination in the Sufism of Ibn Arabî* (trc. R. Manheim), Princeton 1969, s. 26, 74; T. Burckhardt, *Mystical Astrology According to Ibn Arabî* (trc. B. Rauf), London 1977; Mahmut Sadedtin Bilginer, *Allah ve İnsan*, İstanbul 1977, s. 123; a.mlf., *Ahadiyyet Risalesi ve Futuhât-ı Mekkiyyeden Seçilmiş Tasavvufî Dair Bölümler*, İstanbul 1983; Şeybî, eş-Şıla, II, 29-30, 84, 114, ayrıca bk. tür.yer.; S. A. Rizvi, *A History of Sufism in India*, New Delhi 1983, II, 57; Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *Felsefetü't-te'vîl*, Beyrut 1983; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1985, s. 114; Hüseyin Atay, "İlmi Bir Tenkid Örneği Olarak İbn Kemal Paşa'nın, Muhyiddin b. Arabî Hakkındaki Fetvası", *Şeyhülislâm İbn Kemal Sempozyumu*, Ankara 1986, s. 267-268; M. Chodkiewicz, "Une introduction à la lecture des Futuhât Makkiyya", *Les Illuminations de la Mecque*, Paris 1988; a.mlf., "The Futuhât Makkiyya and their Commentators, some Unresolved Enigmas", *The Legacy of Medieval Persian Sufism*, London 1992, s. 219-232; a.mlf., *An Ocean Without Shore*, New York 1993, s. 22; a.mlf., *Seal of the Saints* (trc. L. Sherrard), Cambridge 1993; M. Mahmûd el-Gurâb, *Rahmetün mine'r-rahmân fi tefsîr ve işârâtü'l-Kur'ân*, Dimaşk 1989, IV; Suâd el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî ve müvellidü luğa*, Beyrut 1991; İsmail Fenni Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî* (haz. Mustafa Kara), İstanbul 1991, s. 83, 105, 122; J. W. Morris, "How to Study the Futuhât", *Muhyiddin Ibn Arabî: A Commemorative Volume* (ed. S. Hirstenstein — M. Tiernan), London 1993, s. 73-89; W. C. Chittick, "Two Chapters From the Futuhât al-Makkiyya", a.e., s. 90-123; F. Rundgren, "The Preface of the Futuhât al-Makkiyyah", a.e., s. 340-360; C. Addas, *Quest for the Red Sulphur*, Cambridge 1993, s. 200-207; M. Valsan, *İslâm Maneviyatı ve Batı* (trc. Işık Ergüden), İstanbul 1995, s. 199-205; Mahfuzü'l-Haq, "A Valuable Manuscript of the Futuhât al-Makkiyya", *IC*, XIII (1939), s. 215-221; A. Bausani, "Note su alcuni aspetti scientifici delle Futuhât Makkiyye di Ibn Arabî", *RSO*, LII/3-4 (1978), s. 199-215; J. W. Morris, "Ibn Arabî and His Interpreters", *JAOS*, CVI/3-4 (1986), s. 539-551, 733-756; CVII/1 (1987), s. 101-119; W. C. Chittick, "Notes on Ibn al-Arabî's Influence in the Subcontinent", *MW*, CLXXII/3-4 (1992), s. 228-241; Ebû'l-Alâ el-Affî, "el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye li-Muhyiddin b. 'Arabî", *Tİ*, I, 155-172; Ahmed Ateş, "Muhyî-d-dîn Arabî", *İA*, VIII, 543.

MAHMUD EROL KILIÇ

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Müneccid), nâşirin mukaddimesi, I, 3-29; a.e. (Fayda), mütercimnin mukaddimesi, s. VII-XIV; a.mlf., *Ensâb*, Abdüset-târ Ferrâc'ın mukaddimesi, I, 14-18; Ceşşiyârî, *el-Vüzerâ ve'l-küttâb*, s. 255-256; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb* (Abdülhamîd), I, 22; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Kahire 1348, s. 170; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdeba*, V, 89-102; Abdülazîz ed-Dürî, *Bahşûn ft neş'eti 'ilmi't-târîh inde'l-'Arab*, Beyrut 1960, s. 48-51; Sezgin, *GAS*, I, 320; C. H. Becker — F. Rosenthal, "al-Deux versions de Futûh al-Buldân", *Living Waters: Scandinavian Orientalistic Studies Presented to Professor Dr. Frede Lokkegaard on his Seventy-Fifth Birthday: January 27 th 1990* (ed. E. Keck — S. Sondergaard — E. Wulff), Copenhagen 1990, s. 339-345; C. H. Becker, "Belâzürî", *IA*, II, 467-468; C. E. Bosworth, "Balâđon", *Elr*, III, 571.

MUSTAFA FAYDA

FÜTÜHU'İ-GAYB

(فتوح الغيب)

Abdülkâdir-i Geylânî'nin
(ö. 561/1165-66)
tasavvufa dair
mev'âza türündeki eseri.

Kâdiriyye tarikatının piri Abdülkâdir-i Geylânî'nin sohbet meclislerinde, tekke ve medresede yaptığı konuşmaların oğlu Abdürrezzâk tarafından derlenmesinden meydana gelmiş olup yetmiş sekiz bölüme (makale) ayrılmıştır. Abdülkâdir-i Geylânî'nin verdiği bilgileri ilham yoluyla doğrudan Allah'tan aldığını ifade etmek için esere muhtemelen derleyicisi tarafından "gaybdan gelen bilgiler" anlamındaki bu ad verilmiştir. Nitekim müellif *el-Ğunye* adlı eserinin başında da "fütûhu'l-gayb" tabirini kullanarak yazıklarının ilham sonucu olduğuna işaret etmiştir.

Dinin emirlerine uyma, yasaklarından kaçınma ve kadere rızâ gösterme konularına dair kısa bir bölümle başlayan eser mücâhedenin ehemmiyet ve lüzumundan bahseden bölümle sona erer. Eserin sonunda Abdülkâdir-i Geylânî'nin çocuklarına öğütleri, hastalığı ve ölümüyle ilgili bilgiler yer alır. *Fütûhu'l-ğayb*'da dünya, zühd, takvâ, fakr, havf ve recâ, rızâ, teslimiyet, müridlik, müşâhede, mârifet, nefis gibi tasavvufun genel konuları halkın anlayacağı şekilde açık bir üslûpla anlatılmıştır.

Fütûhu'l-ğayb ilk olarak İstanbul'da (1281) ve Muhammed et-Tâzeffî'nin Abdülkâdir-i Geylânî'nin menâkıbına dair *Kalâ'idü'l-cevâhir* adlı eserinin kenarında Kahire'de (1317) yayımlanmıştır. Daha sonra çeşitli baskıları yapılan eser (Kahire 1380, 1392) son olarak Muhammed Sâlim el-Bevvâb tarafından neşredilmiştir (Dımaşk 1986).

Eser İbn Teymiyye ve Abdülhak ed-Dihlevî tarafından şerhedilmiştir. İbn Teymiyye'nin *Şerhu kelimât min Fütûhi'l-ğayb*'ı kitabın sadece beş bölümünün geniş bir şerhidir. Tasavvuf karşıtı olan İbn Teymiyye'nin bu eserinde Abdülkâdir-i Geylânî'den saygıyla bahsetmesi ve fikirleriyle uyum içinde bir tavır sergilemesi ikisinin de Hanbelî mezhebine mensup oluşuyla açıklanabilir. İbn Teymiyye'nin eseri *Mecmû'u fetâvâ* (Riyad 1381, X, 455-549) ve *Câmî'u'r-resâ'il* (Cidde 1984, s. 79-189) içinde basılmış, tahkikli nesri İyâz Abdülatîf İbrâhim tarafından yapılmıştır (Bağdad 1987). Abdülhak ed-Dihlevî'nin *Miftâhu'l-Fütûh* adlı Farsça tercüme ve şerhi Leknev'de yayımlanmıştır (1298). *Fütûhu'l-ğayb* Walter Braune tarafından *Die Futûh al-*

Gaib des 'Abd-al-Qâdir adıyla Almanca'ya (Leipzig 1933), Âftâbüddin Ahmed tarafından *Futûh al-ghaib or Revelations of the Unseen* adıyla İngilizce'ye (Lahor 1967), Abdülkadir Akçiçek tarafından *Gizliden Sesler* adıyla Türkçe'ye (Ankara 1962; 6. bs., İstanbul 1977) çevrilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkâdir-i Geylânî, *Fütûhu'l-ğayb* (nşr. M. Sâlim el-Bevvâb), Dımaşk 1986; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 123; S. Vahiduddin, "Futuh al-ghaib", *IC*, XXIX/1 (1955), s. 74-75; Thomas Michel, "İbn Taymiyya's-Sharh on the Futûh al-ghayb of 'Abd al-Qâdir al-Jilânî", *HI*, IV/2 (1981), s. 3-12.

NİHAT AZAMAT

FÜTÜHU'İ-HAREMEYN

(فتوح الحرمين)

Muhyî-i Lârî'nin

(ö. 933/1526-27)

Mekke ve Medine'nin şairane
tasviriyile hac farızasına dair eseri
(bk. MUHYÎ-i LÂRÎ).

FÜTÜVET

(القوة)

Başlangıçta tasavvufi
bir mahiyet taşıırken XIII. yüzyıldan
itibaren içtimâî, iktisadî
ve siyasî yapılanmaya dönüşen kurum.

Fetâ sözlükte "genç, yiğit, cömert"; fütüvvet ise "gençlik, kahramanlık, cömertlik" anlamlarına gelir. Tasavvuf kaynaklarında, II. (VIII.) yüzyıldan itibaren önde gelen sûfilerin fütüvvet kelimesini tasavvufî bir terim olarak kullanmaya başladıkları kaydedilir. Ali Sâmi en-Neşâr, fütüvvetin ilk bahseden sûffinin Fudayl b. İyâz (ö. 187/803) olduğunu ve kelimeyi "dostların kusuruna bakmama" şeklinde tarif ettiğini belirtirse de (*Neş'e-tü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, III, 403) ondan önce Ca'fer es-Sâdık'ın (ö. 148/765), "Bize göre fütüvvet ele geçen bir şeyi tercihen başkalarının istifadesine sunmak, ele geçmeyen bir şey için de şükretmektir" dediği bilinmektedir (Kuşeyrî, s. 478). Nitekim İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye de fütüvvetten ilk defa Ca'fer es-Sâdık'ın bahsettiğini söyler (*Medâricü's-sâlikîn*, II, 354). Fütüvvet konusu üzerinde başlangıçta gerek Iraklı sûfiler gerekse Horasanlı Melâmetîler tarafından aynı derecede önemle durulmuş, ancak bu hareketin büyük önderleri daha çok Horasan'da yetişmiştir. Ahmed b. Hadraveyh (ö. 240/854), Ebû Hafs el-Haddâd, Ebû

Abdülkâdir-i
Geylânî'nin
Fütûhu'l-ğayb adlı eserinin
ilk iki sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Bağdatlı Vehbi
Efendi,
nr. 697/2)